

KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA SO‘ZLARNI BIRIKTIRISH KO‘NIKMALARINI O‘QITISHGA DOIR MASHQLARNI TAKOMILLASHTIRISH

*Alimov Jamshid Ravshanovich,
Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.013>*

Annotatsiya. Ushbu maqolada asosiy e’tibor haqiqiy kombinatsiyadagi mashqlarga qaratiladi, chunki faqat ular maxsus tadqiqot mavzusini tuzish uchun yetarlicha o‘ziga xosdir. Bu borada oliy ta’lim muassasalarida ingliz tilini o‘qitish va chet tili kasbiy kompetensiyasini shakllantirishning faoliyat mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha jahon ilm-fan taraqqiyoti tendensiyalarini hisobga olgan holda ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlari: kombinatsi, mashqlar, kasbiy axborot kompetensiyasi, chet tili kompetensiyasi, ijtimoiy tarmoqlar, ingliz tilini o‘qitish metodikasi, nofilologik yo‘nalishlarida ingliz tilini o‘qitish, ingliz tilini o‘qitishning samarali usullari;

IMPROVING EXERCISES FOR TEACHING WORD COMBINATION SKILLS IN FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCES

*Alimov Jamshid Ravshanovich,
teacher of Termiz State University*

Annotation. This article focuses on real compound exercises, as they alone are unique enough to constitute a dedicated research topic. In this regard, scientific and practical recommendations have been made, taking into account the trends of world scientific development, to improve the working mechanisms of English language teaching and foreign language professional competence formation in higher education institutions.

Key words: combination, exercises, professional information competence, foreign language competence, social networks, methodology of teaching English, teaching English in non-philological areas, effective methods of teaching English.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ НАВЫКАМ СЛОВСОЧЕТАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

*Алимова Джамшида Равшановича,
преподаватель Термезского Государственного университета*

Аннотация. В этой статье основное внимание уделяется реальным комплексным упражнениям, поскольку они сами по себе достаточно уникальны, чтобы составить отдельную тему исследования. В связи с этим даны научно-практические рекомендации с учетом тенденций мирового научного развития по совершенствованию рабочих механизмов преподавания английского языка и формирования иноязычной профессиональной компетентности в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: сочетание, упражнения, профессиональная информационная компетентность, иноязычная компетентность, социальные сети, методика преподавания английского языка, преподавание английского языка по нефилологическим направлениям, эффективные методы преподавания английского языка

Kirish. Kombinatsion mashqlarni tasniflashning ushbu ko‘plab mezonlaridan yetakchi mezon yoki mezonlarni tanlash kerak. Shubhasiz, bu o‘zaro muvofiqlikda mashqlarni maqsadga muvofiqligi nuqtayi nazaridan tizimlashtirishga imkon beradigan mezonlar bo‘lishi kerak. Bundan tashqari, tasniflash sxemasi mashqlarning kerakli turini va pastki turini tanlashni ta’minlash uchun yetarlicha aniq va ravshan bo‘lishi kerak, so‘ngra ulardan foydalanish ko‘rsatiladi. Bu holda qolgan mezonlar kombinatsiya mashqlarining qo‘shimcha belgilari sifatida paydo bo‘lishi mumkin.

So‘nggi o‘n yillik uslubiy adabiyotlarda mashqlarni tasniflashga bag‘ishlangan ko‘plab ishlar

mavjud. Bir qator metodistlar mashqlar turlari va ko'rishlarini mahoratni shakllantirish bosqichlari bilan bog'lashadi. Bunday bosqichlar uch xil: kirish-tayyorgarlik, standartlashtirish va vaziyat-variantiv (Itelson L.B.) yoki taxminiy, stereotiplash va variantiv (S.F.Shatilov.) Axborot, operatsion va motivatsion mashqlar ham mahoratni shakllantirishning ushbu uch bosqichiga qaytadi (V.A.Buxbinder). Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu sxema asosan grammatik va leksik ko'nikmalarni shakllantirishga tegishli. Aslida nutq malaka va qobiliyatlari, va kombinatsiya ko'nikmalari va qobiliyatlari shunday, ular ushbu sxema bo'yicha shakllana olmaydi. Bu yerda standartlashtirish odatiy manoda mumkin emas va mashqlar boshidanoq vaziyat-variantivdir. Axir, asosiy jumlar va kombinatsiyalarning o'zgarishi (keng manoda) kombinatsiyani o'rganishning mohiyatidir.

Adabiyotlar tahlili. Mahoratni shakllantirishning yana bir sxemasi, shuningdek, o'rganilayotgan hodisa bilan bog'liq barcha normalarni oldindan umumlashtirishni o'z ichiga olgan kirish va tayyorgarlik bosqichini ham o'z ichiga oladi. O'rganilayotgan hodisani doimiy ravishda qo'llashning keyingi bosqichi bitta maqsadli bosqich o'rganilayotgan hodisani ilgari o'tganlarga qarshi qo'yish bosqichidir (Lapidus B.A.; Gurvich P.B.; Karaseva V.N.; Gorchev Yu.A.) Kombinatsion mashqlarni ushbu uch bosqich bilan bog'lash ham mumkin emas, chunki tashkiliy jihatdan kombinatsiyani o'rganish mavzuni ishlab chiqish bilan bog'liq va ushbu bosqichlarga rioya qilish qiyin. A.N.Leontyevning asarlari mashqlarni rasmiy, rasmiy-mazmunli, mazmunli-rasmiy va mazmunlilarga bo'linadi. Ushbu tasnif bizning maqsadimiz uchun ham ahamiyatsizdir, chunki kombinatsiyani o'rganishda mutlaqo rasmiy mashqlar mavjud emas va ushbu tasnifning qolgan turlarini farqlash faqat shartli bo'lishi mumkin.

Mashqlar to'plamimiz birinchi navbatda ular yo'naltirilgan obyektning o'ziga xos xususiyatlariga mos kelishi kerak. Bunday holda obyekt – bu kombinatsion mahorat va uning ichida - kombinatsion harakatlar. Shuning uchun tasniflashning yetakchi mezon mashqlarning kombinatsion harakatlarga yo'naltirilganligi bo'lishi kerak, buning natijasida mashqlarni farqlash tavsiya etiladi:

- 1) asosiy kombinatsiyalar va jumalarni yodlash uchun;
- 2) leksik o'zgarish uchun;
- 3) morfologik o'zgarish uchun;
- 4) iboralar va jumalarni kengaytirish uchun;
- 5) avtonom sintaktik birliklarni ulash uchun;
- 6) leksik birliklarni birlashtirish uchun turli kontekstlardan "olish" uchun;
- 7) gapning qolgan qismlarini og'zaki bayon qilishning birinchi qismlariga qo'shish uchun;
- 8) til va nutq birliklarining ichki og'zaki inventarizatsiyasi va ona tilidagi bayonotning dastlab tushunilgan matnini parafrazlash uchun.

Yuqoridagilar birgalikda mezon sifatida mashqning tashqi tashkiliy xususiyatlari paydo qiladi, bu uning qismini rag'batlantiradigan o'ziga xos xususiyatlarda va u bilan mashqning reaktiv qismi o'rtasidagi bog'liqlikda namoyon bo'ladi. Asosiy mezon bo'yicha ajratilgan har bir tasniflash birligi rag'batlantirishning ma'lum bir turini va rag'batlantirish va mashqning reaktiv qismi o'rtasidagi bog'liqlikning ma'lum bir turini tanlash orqali aniqlanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda vazifa asosiy va tegishli mezonni o'zaro bog'lash orqali kombinatsion mashqlar tizimini tavsiflash va shu bilan birga mos mashqlarni tanlashda osongina harakat qilish mumkin bo'lgan ularning katalogini ishlab chiqish orqali kelib chiqadi.

Tasniflashning asosiy mezoniga muvofiq, avvalo kombinatsiya bazasini shakllantirish uchun mashqlarni - asosiy iboralar va jumalarni yodlash uchun ajratish kerak. Mavzuning har bir bog'liqlik nutq vazifasi uchun bunday asosiy nutq birliklari bir nechta ba'zan esa o'nga yaqin bo'lishi mumkinligini hisobga olsak, bu vazifa oson emas. Quyidagi mashqlar ularni yodlashga qaratilgan:

- 1) Talabani shaxsi tomonidan tuzilgan asosiy kombinatsiyalar yoki jumalarni o'qish;
- 2) Jumalarni yodlash va ularni ro'yxatga ko'ra yodlash: chet tilida ketma-ket, navbat bilan;
- 3) Kalit so'zlar bo'yicha jumalarni eslab qolish – chet tilida ona tilida ketma-ket va navbat bilan;
- 4) Asosiy jumalarni ona tilidan chet tiliga teskari tarjima qilish;
- 5) Boshlang'ich so'zlar uchun talabalarining o'zlari tomonidan berilgan yoki nomlangan asosiy jumalarni xotirada tiklash;
- 6) Umumiy jumlagacha kiritish o'tkazib yuborilgan asosiy iboralar va jumalar ro'yxati;
- 7) Berilgan asosiy jumalarni mavzular, mavzulashgan nutq vazifalari bo'yicha taqsimlash.

Ushbu turdagi mashqlar taqdimotning izchilligi uchun birinchi bo'lib biz tomonidan nomlangan. Kombinatsiyani o'rgatish amaliyotida asosiy nutq birliklarini yodlashdan boshlash kerak emas, chunki

kombinatsion o'zgarishlar paytida asosiy birliklar beixtiyor eslab qolinadi va ularni yodlash umumiydir.

Asosiy jumlar va iboralarni leksik jihatdan o'zgartirishning kombinatsion mahoratini mashq qilish mashqlari quyidagicha tasniflanadi.

Leksik o'zgarish morfologik o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin va ularsiz amalga oshirilishi mumkin. U sintagma darajasida va gap darajasida amalga oshirilishi mumkin, ammo birinchi holda sintagmalar odatda hosil bo'ladi va keyinchalik ularni jumlagacha kiritish uchun o'zgaradi. Leksik o'zgaruvchanlik mashqlari har doim almashtirish xususiyatiga ega; bitta sintagma jumlasida boshqasini almashish ham almashtirishdir.

Sintagma ichidagi leksik o'zgaruvchanlik ko'pincha bir toifali semantikaga ega iboralarni ishlab chiqish uchun ishlatiladi, masalan, vaqt, fasl, kun vaqtini belgilash (in the evening, in the morning lekin: at night), last (last week) va ago bilan joy va harakat yo'nalishini belgilash kombinatsiyalarda. Bunday holda in, at, to va boshqalar (to the park, to the cinema) predloglaridan foydalanishni to'g'rilash zarur. N + N, N of N, so'z bilan belgilangan egalik olmoshi, one of + N, some of + N va boshqalar. Bunday o'zgarish odatda mavzuning asosiy nutq vazifalari bo'yicha asosiy iboralarni (asosiy jummalarni) element bo'yicha ishlab chiqish jarayonida amalga oshiriladi, shundan so'ng leksik o'zgarishlarga ega sintagmalar jumlagacha kiritiladi. Ushbu ish davomida ona tilining aralashuvi natijasida yuzaga kelgan xatolarni yo'qotish mumkin.

Asosiy iboralar va jummalarni leksik jihatdan o'zgartirish uchun eng keng tarqalgan mashqlar quyidagilar:

- almashtirish uchun berilgan so'zlar ro'yxati bo'yicha va ro'yxatsiz o'zgartirish, talabalarning xohishiga ko'ra to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalarga muvofiq almashish belgilar:
- ona tilidan ingliz tiliga tarjima qilish orqali o'zgaruvchanlik: tarjima uchun butun sintagmalar yoki ularning elementlari taklif qilinishi mumkin;
- o'qituvchining ko'rsatmasiga binoan aniqlik uchun.

Masalan, bir necha qator kvadratlarga bo'lingan jadval misol bo'la oladi. Birinchi qatorda vertikal ravishda - harakatni amalga oshiruvchi shaxslar, masalan, turli kasb vakillari, turli yoshdagi odamlar tasvirlangan; har bir kvadratning ikkinchi qatorida-ularning ish joyi, masalan, zavod, kasalxona maktab, park, kutubxona kinoteatr; uchinchi qatorda-transport vositalari (poyezd, mashina motosikl, velosiped, avtobus va boshqalar). O'qituvchi yoki talabalardan biri, masalan, birinchi qatorda №2, ikkinchi qatorda №4, uchinchi qatorda №1 kvadratga ishora qiladi, bu jumlaning shakllanishini rag'batlantiradi this old woman-goes-to the hospital-by bus.

Bunday jumlar cheksiz ko'p bo'lishi mumkin. Shunga o'xshash jadvallar ko'plab mavzularda taklif qilinishi mumkin. Leksik xilma-xillik, shuningdek, "kroki" chizmalaridagi o'zgarishlarni va boshqa ko'rinishlarni sharhlash bo'yicha ishlarga yordam beradi; -har bir savol yangi leksik variantlarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan savol-javob mashqlari; agar, masalan, asosiy jumlada Ali is good at mathematics, deb yozilgan bo'lsa unda And you? And Shaxlo? oliy ta'lim muassasasi mavzularining belgilari turlicha. Asosiy jumlagacha ko'ra Ali got a four in literature yesterday, savollar har xil bo'lishi mumkin va baholash, mavzu, dars bo'lgan vaqt va talabani ismi, shuning uchun savollar bo'yicha Shaxlo got a three in mathematics last week kabi to'liq o'zgartirilgan jumlar paydo bo'ladi. [212]. Bunday ish bilan talabalar boshqa darslarda nima bo'lganligi haqida xabar berishga tayyorlanadilar;

- talabalarga ushbu matnni aktuallashtirishni almashtirish va shu bilan ularning hayotidagi voqealar to'g'risida xabar tayyorlash orqali ma'lum bir belgi haqida kichik matn taklif qilinishi mumkin.

Leksik o'zgaruvchanlik mashqlari yangi nutq aloqalarini boshqarish uchun juda qulay vositadir: ular digressiya radiusini oldindan belgilab, mavzu bo'yicha ishning istalgan nuqtasida ishlatilishi mumkin, ya'ni, bunday mashq tematik chiziqqa qanchalik mos keladi va yaqinlashib kelayotgan nutq vazifasini tayyorlaydi yoki ulardan chetga chiqadi.

Morfologik o'zgaruvchanlik mashqlari odatda leksik o'zgaruvchanlik bilan birga amalga oshiriladi. Ushbu turdagi mashqlarning eng samarali turlaridan biri bu Ch.Fries va R.Lado tomonidan "Intensiv kurs" (Vol.II "The Patterns Established as Habits"). Bunday mashqning namunasi asosiy jumladir [129]:

Student: I go to the library every Saturday.

Teacher: My friend:

Student: My friend goes to the library every day

Teacher: yesterday.

Student: His friend went to the library yesterday.

Teacher: next Sunday.

Student: My friend will go to the library next Sunday.

O'qituvchi, ko'rib turganingizdek, har bir iboradan oldin rag'batlantiruvchi signal beradi, bu talabalarni asosiy jumlada zarur morfologik o'zgarishlarni amalga oshirishga undaydi. "Konveyer mashqlari" mavzuning ko'pgina mavzulashgan nutq vazifalari uchun taqdim etilishi mumkin. Ular ko'ngilochar xarakterga ega ayniqsa ular tempda va o'yin-musobaqa shaklida bajarilganda. Morfologik o'zgaruvchanlikni boshqa mashqlar keltirib chiqarishi mumkin, masalan; Tell me about yourself and you family agar ular tez-tez kinoga borsalar, oxirgi marta borganlarida yana borganlarida va hokazo bu birinchi va uchinchi shaxslarning o'zgarishiga uchrab vaqtinchalik Present Indefinite shakldan foydalanishga olib keladi.

Morfologik o'zgaruvchanlik mashqlari asosan tuzatish-takrorlash xususiyatiga ega va grammatik mahoratni shakllantirish darajasi yetarli bo'lmaganda qo'llaniladi.

Leksik o'zgaruvchanlik bilan bir qatorda iboralar va jumalarni kengaytirish mashqlari kombinatsion ko'nikmalarni boshqariladigan shakllantirishning eng muhim vositalaridan biridir. Aslida jumalarni davom ettirish iborasini kengaytirish har qanday asosiy rag'batlantirishlardan kelib chiqishi mumkin, eng keng tarqalgan va samarali mashqlar ikki xil: kengaytmaning semantik yo'nalishini to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatadigan matnlarni kengaytirish va savollar yoki boshqa og'zaki stimullar bo'yicha bayonotlarni, shu jumladan dialogik satrlarni kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Городилова Г.Г. К вопросу об оптимальном пути развития речевых навыков и речевых умений на начальном этапе обучения. - //Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком. - М.: Изд-во МГУ, 1969.

Горчев А.Ю. О путях реализации принципа противопоставления при обучении грамматической стороне речи. - Иностранные языки в школе, 1979. - №6. - С.

Горчев А.Ю. О системном подходе к организации грамматического материала для обучения устной речи // Отбор и организация языкового материала для обучения говорению на иностранном языке в средней школе. - М., 1982. - С.37-42.

Григорян С.Т. Проблема мотивации в психологии научения иностранному языку. // Проблемы обучения иностранному языку. Том 5, ч.1. - Владимир, 1970. - С.15-24.

Гурвич П.Б. Положительное и отрицательное в концепции сторонников структурального подхода к методике преподавания иностранных языков. ИЯВН. - Вып. I. - 1965. - 27-41 с.

Gilpin D. R. Working the Twittersphere: Microblogging as professional identity construction. A networked self: Identity, community, and culture on social network sites. New York, 2011, Chapter11, pp. 232–250.

Barnes J.A. Class and Committees in Norwegian Island Parish // Human Relations. Hafner Press. — NY., 1975. — P. 39–58.

Nizomova, M. B. (2022). Problems of systematization of pedagogical terms and concepts in the scientific and pedagogical theory of comparable languages. American Journal Of Philological Sciences, 2(03), 1-6.

Baratboyevna, N. M. Features of the Formation and Development of Ecological Terms in Languages. Journalnx, 6(06), 55-57

Nizomova M. B. Ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogikaga oid terminlarning tarjima qilish tamoyillari, muammolari va o'ziga xos texnologiyalari. // 2022-6/4 Вестник Хорезмской академии Маъмуна. Хива – 2022. 55-59 betlar. (10.00.00 № 21)